

בא אל התורה

מבט על התפילה, המקרא
ודברי חז"ל

חנן חסן

חמץ ומצה

בא אל התבה

מה כל כך נורא ב-חֶמֶץ ומה כבר אפשר למצוא ב-מֶצָה?

לקראת חג הפסח, וגם במהלכו, עלולות לחלוף במוחנו השאלות, למה היה הקב"ה צריך "להפיל עלינו" את הסיפור הזה? הלחם כשמו, רך וטעים מאוד ובמיוחד כאשר הוא יוצא מהתנור לח+חם (← לחם) לעומת המצה הקשה, השבירה והיבשה? כאשר התורה מצוה עלינו לאכול מצות בפסח (ביום הראשון לפחות), היא כורכת בציווי גם את הטעם לך, "שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל עָלֶיךָ מִצּוֹת לֶחֶם עֲנִי כִּי בְּחֶזְזוֹן יֵצְאֶת מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם". לעומת זאת, בהתייחס לאיסור אכילת חֶמֶץ, מצויה רק אזהרה חמורה, ועונש חמור בצידה "כִּי כָל אֲכָל חֶמֶץ וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִיא מִיִּשְׂרָאֵל". ואם לא די בכך, האיסור אינו מתייחס רק לאכילה! התורה מוסיפה עליו עוד שני איסורים: הראשון - "וְלֹא יֵרָאֶה לְךָ חֶמֶץ...בְּכָל גִּבְלֶךָ", והשני - האיסור להחזיק ברשותנו חמץ, אף אם הוא טמון ומוסתר, "שִׁבְעַת יָמִים שָׂאֵר לֹא יִמָּצֵא בְּבֵיתְכֶם". ציוויים אלה מעוררים אצלנו את האסוציאציה של "כדאי לתפוס מרחק" ממה שהוא מסוכן, כאילו מדובר בחומר "רדיואקטיבי", שהקרינה שלו עלולה לגרום לעיוורון (ולא יֵרָאֶה), חומר שגם הסתרתו בכספת, אין בה כדי להועיל (לא יִמָּצֵא). אם החֶמֶץ הוא כה מסוכן ופוגעני, מדוע רובנו ששים במוצאי החג לשוב ולאכול ממנו? האם חל בו שינוי לטובה, מאז ביערנו אותו בערב הפסח?!

יש לכאורה מקום, לבדוק מחדש את הרגלי האכילה שלנו, ולענות על השאלה: מה עדיף לאכול ברוב ימות השנה, האם חֶמֶץ, כפי שאנו נוהגים, או שמא נכון לעבור למֶצָה? ערכו הרוחני של מי מהשניים גבוה יותר? היום, כשאנו מביטים מבעד לעדשותיו של חודש ניסן, התשובה הנראית כנכונה ממבט ראשון, היא שבודאי מצה עדיפה. ולראיה, עובדה היא, שבחג הגאולה אנו מצווים לאכול מֶצָה. המֶצָה זכתה בפי חז"ל גם לכינוי חיבה כמו "מיכלא דמהימנותא" – מאכל האמונה, ו"מיכלא דאסותא" – מאכל הרפואה, בעוד שלגבי החֶמֶץ, לא די בכך שאסור לנו לאכול אותו, אלא עלינו גם לבערו.

האם החמץ הוא כה מגונה, חלילה? הרי לגבי קורבן תִּזְדֶּה קובעת התורה "עַל חֶלֶת לֶחֶם חֶמֶץ יִקְרִיב קָרְבָּנוֹ עַל זֶבַח תִּזְדֶּה שְׁלָמֶיךָ", וללא חמץ, לא ניתן להקריב את קורבן תִּזְדֶּה החשוב. נביא להלן מספר דוגמאות המצביעות על יתרונו של הלחם על יתר המאכלים ככלל, ועל יתרונו של לחם החֶמֶץ על המֶצָה, בפרט. התורה נמשלה ללֶחֶם, המשמש מרכיב מזון עיקרי, כפי שמבקש הקב"ה מעם ישראל "לֶכֶּן לֶחֶמוֹ בְּלֶחֶמִי". כאשר מונחים בפני האדם כמה מאכלים שבכוונתו לטעום מהם, קובעת ההלכה סדר קדימות לברכה ראשונה, על פי חשיבותו של המאכל. ברכת הַפֶּת קודמת לכל שאר הברכות, מה שמורה על חשיבותה הגדולה, ומי שברך על הלֶחֶם, אף פטור מלברך על כל שאר המאכלים. הברכה שאנו מברכים לפני אכילת לֶחֶם חֶמֶץ, היא "המוציא לֶחֶם מן הארץ". אך כאשר מדובר במֶצָה, הנאכלת שלא בפסח, יש הפוסקים שהיא אינה נחשבת כלֶחֶם, וברכתה "בורא מיני מזונות", הפחותה בחשיבותה.

הברכה היחידה, בה אנו מצווים ישירות מהתורה, היא ברכת המזון, "אֶרֶץ אֲשֶׁר לֹא בְּמִסְכָּנָתָהּ תֹּאכַל בָּהּ לֶחֶם...וְאָכַלְתָּ וְשִׂבַּעְתָּ וְבִרְכָתָהּ אַתָּה ה' אֱלֹהֶיךָ עַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר נָתַן לָךְ". לדעת כל הפוסקים, די באכילה של כזית לֶחֶם חֶמֶץ (כ-27 גרם), כדי לחייב את האוכל בברכת המזון. לעומת זאת, כאשר מדובר במֶצָה, שלא בפסח, יש פוסקים הקובעים שאין לברך על מידה כזו ברכת המזון. ובכלל, מעצם העובדה שכאשר מוזכר 'לֶחֶם' סתם, הכוונה היא לחֶמֶץ, אלא אם כן נאמר במפורש אחרת, יוצא שלֶחֶם החֶמֶץ הוא "פאר המזונות", דבר המחרף את השאלה באשר לייחס "השלילי" לו הוא זוכה בפסח.

כדי שנוכל להשיב, נשתדל לעלות לשורשי המילים 'חֶמֶץ' ו'מֶצָה'. שורשו של החֶמֶץ הוא ח.מ.צ. ננסה ללמוד על מאפייני החֶמֶץ משורשים "אחים" אחרים, הפותחים באותיות ח' מ'. השורש ח.מ.ד - במשמעות של לחמוד, מרמז על רצון לקחת, להיות בעלים על משהו שאינו שלנו. השורש ח.מ.ר - במשמעות של תסיסה ההופכת את התירוש לין, "וַיֵּין חֲמֵר מְלֵא מֶסֶךְ". אחרי שקיבלנו יין, אם לא מונעים המשכת התסיסה, מגיעים לשורש ח.מ.צ - במשמעות של החמצה ("פיספוס" בעגה). היין הופך להיות "חֶמֶץ יֵין", בעל טעם חמוץ. אם נחפש במקרא אחר שימוש בשורש ח.מ.צ, נגלה שיש לו גם משמעות של גזל ולקיחה בכוח משל אחרים, כפי שמבקש דוד המלך, "אֶלְקִי פִלְטָנִי מִיַּד רָשָׁע מִכֶּף מַעֲוֹל וְחֹמֶץ". משמעות זו בולטת גם בשורש-האח ח.מ.ס במשמעות של גזל.

ומה הקשר בין הלחם, אף שהוא חֶמֶץ, לכל המשמעויות שהבאנו מהשורשים הקרובים? מהו חֶמֶץ, ומדוע זכה הלחם למעמד כה גבוה? לחם הוא מאפה הנעשה מקמח של אחד, או יותר, מ"חמשת מיני דגן" בלבד: חיטה, שעורה, כוסמת (הקרויה כיום בטעות כוסמין), שיפון ושיבולת שועל. מה מייחד דגנים אלה מדגנים אחרים, כמו אורז ותיירס למשל? על דרך פנימיות, "חמשת מיני דגן" הנ"ל מאופיינים בכך שהקמח שלהם הוא בעל כושר ספיחה גדול מאוד, לעומת זה של האחרים, כוח המכונה בפנימיות "רצון לקבל". קמח הדגן מסוגל לספוח אליו כמות גדולה יחסית של מים, כאשר לשים אותו. אחרי שהבצק נילוש ומונח בצד, מתחיל תהליך איטי - סופח זמן - של תסיסה, במהלכו ממשיך הבצק וסופח אליו חום וגם אוויר, שבאמצעותם הוא תופח. זהו תהליך החמוץ, ששמו הולם גם את הריח החמצמץ שהבצק מקבל.

ומה עם המצה, משרש מ.צ.ה? שורש זה כמו מייצג את הצד ההפוך. במקום לספוח חומרים נוספים ולתפוח, עניינו של השורש מ.צ.ה הוא צמצום וריכוז, ומשמעותו מיצוי, הוצאה של המיץ או התמצית כמו בשורש מ.צ.ק. ויש מקום לשאול מה מונע החמצתה של המֶצָה, אם היא מורכבת מאותם החומרים בדיוק, המרכיבים את החֶמֶץ? אם נעמת את שתי

המילים 'תָּמַץ' ו'מָצָה'. נגלה כי בכל אחת מהן מופיע צמד האותיות 'מַצ', ח-מַצ ו-מַצ-ה. המילה תָּמַץ פותחת באותיות חמ במשמעות של חום, המשפיע על תהליך התמוץ ומזרז אותו. לכן מקובל ללוש את הבצק במים פושרים. מה שאין כן במָצָה, בה האות ח' נשמטה, ועימה הקידומת חם. בתהליך הכנתה של המצה, חייבים להשתמש במים צוננים דווקא ("מים שלנו"), כדי "לצנן" את תהליך התמוץ. אמצעי אחר למניעת התמוץ הוא הזריזות, ההשתדלות שלא להחמיץ (לפספס) את המועד הנכון לאפייה ע"י קיצור/צמצום, ככל שניתן, של משך הזמן שבין הלישה לאפייה.

עם ישראל נמשל לדגן, "קֹדֶשׁ יִשְׂרָאֵל לַה' רִאשִׁית תְּבוּאָתָהּ". ליהודי יש נשמה, כלי קיבול רוחני ענקי, וגם "רצון לקבל" גדול מאוד, יחסית לעמים האחרים. התמוץ מייצג למעשה את כוח הברכה והריבוי. השורש ב.ר.כ כמו מרמז על מהות הברכה. כל אחת מאותיות השורש ב.ר.ב, היא בעצם כפולה של קודמתה (ב=א+א, ר=ק+ק, נ=י+י). הברכה היא כושר הריבוי וההכפלה של הקיים. ברוחני, מדובר בכושר הלימוד וההבנה ובמיוחד ביכולת לחדש הבנות, לגלות צדדים ייחודיים, להמציא ולהיות פורה ברעיונות וביוזמות. התמוץ וההתנפחות אמורים לבוא מצד הקדושה. ה"רצון לקבל" שניתן ליהודי, לא נועד בעבורו בלבד. היהודי אמור לשמש מעין צינור, המקבל מצד אחד, אך לא כדי לשמור את מה שהוא מקבל לעצמו בלבד, אלא כדי להמשיך ולהפיץ את האור מבעד לפתח השני של הצינור, לקבל על מנת לתת. רמז לגישה זו ניתן למצוא בדברי "רבן יוחנן בן זכאי ש"היה אומר, אם למדת תורה הרבה, אל תחזיק טובה לעצמך, כי לך נוצרת. (צינור אתה)". התורה שלמדת היא הטובה, ואל תשמור אותה לעצמך בלבד, כי נועדת להפיץ אותה לאחרים.

ניתן להמשיל את תהליך החימוץ גם למנגנון הגדילה וההתפתחות הפיזית של האדם. המנגנון בנוי על התחלקותם של התאים והתרבותם, כדי לאפשר את הגידול הנדרש ואת החלפת התאים שמתו. לאחר פעילות ממושכת של התהליך, קיים סיכון סביר שהמנגנון יתנתק מ"שורשו", ממערכת ההפעלה שלו, ויהפוך להיות מנגנון הפועל לצורך התרבותו שלו, התרבות לשם התרבות, גם שלא לטובת הגוף ולצרכיו. המצב עלול להגיע עד כדי גידולים סרטניים, שהתאים שבהם ממשיכים להתחלק ולהתרבות, למרות שבכך הם מצרים ומכבידים על הגוף עד כדי אובדנו חס ושלום.

ומהו הפתרון לבעיה זו? התורה דורשת מאיתנו בחג הסוכות לקחת ארבעה מינים. אחד מהם הוא "ענף עץ עבות", ענף הדס "משולש", שכנגד כל עלה שבו יוצאים עוד שני עלים משני צידיו, וכך העלים מכסים ומסתירים על הענף. אך במציאות, רבים מעצי ההדס אינם משולשים, אלא הדסים "שסטו", שסטו ואיבדו עם הזמן תכונה זו והפכו להיות "זוגיים" בלבד. תיקונו של הדס שוטה, נעשה ע"י שריפתו של הגזע על הענפים היוצאים ממנו, כדי להחזיר לתחייה את המנגנון המקורי השמור בשורשו (לפעמים נדרשת חזרה נוספת על התהליך), ולאחר טיפול זה, שב ההדס והופך להיות "משולש".

נשוב עתה אל החמץ, הרצוי והמבורך ברוב ימות השנה, המייצג את הדעת שבאדם. לפי המדרש, "עץ הדעת חיטה היה", והיה העץ מיתמר ופריו היה בגדר גלוסקאות (חלות ועוגות אפויות). מקובל גם, שאין התינוק מדבר עד שאוכל פת (חטה=כ"ב, כמספר האותיות באלפבית, מהן נבנות כל המילים). אלא שבבקבות חטא עץ הדעת הפכה החיטה מעץ, לצמח נמוך וחד-שנתי. החטא גם גרם לליקויים בפוטנציה, שעלולים לבוא לידי ביטוי לאורך הזמן. באמצעות מנגנון זוכה אדם לפוריות רוחנית ומשיג תוצאות, הבנות וחיידושים ובכך הוא מקיים את רצון הבורא יתברך, של "פרו ורבו" גם בלימוד התורה. אלא שתהליך ההחמצה וההתנפחות עלול להוליד אצל האדם רגש של גאווה. הוא מתחיל לייחס את כל ההצלחה שלו לעצמו, ובכך הוא כמו חומץ וגוזל את הקב"ה. כמו הבצק, הוא יושב על זרי הדפנה, מתלהב, נהנה מעצמו, מתנפח ותופש מקום לא לו. בכך הוא מחמיץ את ההזדמנויות לעשות שימוש נכון במה שהקב"ה מזמן לו. מנגנון התמוץ המשתבש והולך, פוגם עם הזמן בניקיון התוצרים, ומתחילים להופיע סיגים. לפיכך דרוש "טיפול תקופתי מונע".

פעם בשנה, עלינו לפעול לניקוי ולטיהור מנגנון התמוץ. אנו חייבים לאמץ "דיאטה", באמצעותה אנו מבערים את החמץ. לשם כך אנו אוכלים מָצָה המייצגת את השורש, את המקור/המיצוי ללא כל תוספות שהן. הדבר ניכר באות ה' שנוספה למצה (במקום האות ח' שנשמטה). ומסביר האר"י הקדוש שהאות ה' בנויה בעצם מצירוף של האותיות ד' ו' (י' הפוכה), דהיינו יכולת לומר "די" להתנפחות, להצטמצם ולהצטנע. עלי להכיר בכך שאיני אלא שליחו של הקב"ה, והכל מאיתו. לכן, על דרך פנימיות, קרויה המצה "מיכלא דאסותא", דהיינו מאכל הרפואה, שנועד לצורך ריפוי ה"התנפחות". בנוסף, מכונה המצה גם "מיכלא דמהימנותא" - מאכל האמונה, כי היא מרמזת לכך שהלומד אינו מייחס כל יכולת פרטית או עצמית לגילויים ולחיידושים שלו, אלא מייחס אותם לקב"ה בגדר "בְּזֹאת יִתְהַלֵּל הַמִּתְהַלֵּל, הַשֶּׁקֶל וְיָדָע אוֹתִי", שברור לו שהבנות/חיידושים אלה באו לו מאיתו יתברך והוא זה שפקח את עיניו לראותם. לאחר שבוע של "תיקון" ולאחר שהמנגנון "שופץ" וסולקו כל הגרורות, ניתן לשוב ולעשות שימוש נכון בחמץ המפרה, שימוש על דרך החיוב, מצד הקדושה.

דבר חסידות

כל הצרות שעברו, ושעוברות עלינו, הן "טבילה ברותחין", טבילה המעבירה כל זוהמא (הגעלה). אחרי כן נוכל לקבל את פני האורח שלנו, משיח צדקנו.

(אגרות-קודש אדמו"ר הרי"צ)

שבת שלום ומבורך

פסח כשר ושמח

ח / ח / ח / ח

אם אתה מעוניין לקבל את הגיליון במייל או במסרון, פנה אל hhananv@gmail.com או לטלפון 052-569-9691